

יג. בעניין ריח הגט

את אשתו ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם אלא לפלוני ר' אליעזר מתיר וחכמים אוסרים", אומרת הגמרא שם (ע"ב):

ורבי יוחנן אמר טעמא דר"א מהכא ואשה גרושה מאישה לא יקחו אפילו לא נתגרשה אלא מאישה נפסלה מן הכהונה אלמא הוי גיטא ורבנן איסור כהונה שאני.

ופרש"י שם: "אלא מאישה, דאמר לה הרי את מגורשת ממני ואי את מותרת לכל אדם וזהו ריח הגט שפוסל בכהונה, ומדפוסל לכהונה אלמא גט הוא והכא דשרייה לכל אדם חוץ מזה מותרת לאחרים. איסור כהונה שאני - שריבה בהן הכתוב מצות יתירות." ואם הפסול של ריח הגט אינו מן התורה אלא מדרבנן והפסוק אסמכתא, איך לומד רבי אליעזר מהפסול שמותרת לכל אדם, ולמה רבנן אומרים איסור כהונה שאני, הרי צריכים לומר שאין זה מן התורה ולכן ודאי שהגט אינו מתיר כלל.¹ וכתב המגיד משנה שהרמב"ם סבור דלפי שיטתו של רבי אליעזר השיבו כן בגמרא, דאפילו תמצא לומר דפסול זה מדאורייתא, ליכא למילף מיניה היתר דאיסור כהונה שאני שריבה הכתוב בכהנים מצות יתירות והחמיר בהם, אבל לדעת הרמב"ם אכן הדרשה של אשה גרושה מאישה הוא אסמכתא.

1 ובחידושי הרשב"א גיטין (דף פד ע"ב) כתב: "דהא מדמייתין טעמא לעיל לר' אליעזר מאשה גרושה מאישה ש"מ דאורייתא קאמר ועלה קאמרינן לרבנן איסור כהונה שאני ש"מ דרבנן נמי דאורייתא קאמר שהיא נפסלה מן הכהונה, דאי לא לימא ורבנן התם מדרבנן ומשום איסור כהונה".

כתב הרמב"ם (הלכות גירושין פרק י' הלכה א'):

כל מקום שאמרנו בחיבור זה שהגט בטל או אינו גט או אינה מגורשת הרי זה גט בטל מן התורה ועדיין היא אשת איש גמורה, ואם נשאת תצא והולד ממזר, ואם היה בעלה כהן לא נאסרה עליו משום גרושה, חוץ מן המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מגורשת ממני ואין את מותרת לכל אדם, שאף על פי שאין זה גט הרי זו פסולה לכהונה מדבריהן, שנאמר ואשה גרושה מאישה, אמרו חכמים אפילו לא נתגרשה אלא מאישה ולא הותרה לכל נאסרה לכהונה, וזהו ריח הגט שפוסל בכהונה מדבריהם.

וכתב על זה בהשגת הראב"ד:

ואם היה בעלה כהן לא נאסרה עליו משום גרושה. א"א לא הכל שוין בדבר זה שיש מקומות הרבה שאין מוכיח לפסולות הגט ויאמרו הותרה גרושה לכהן. וכן אם קדשה אחר באותו גט צריכה גט משני ואסורה לשניהם.

ועיין במגיד משנה שהרמב"ם סמך על מסקנת הסוגיה (גיטין דף כד ע"ב) שכל הפסולים המוזכרים במשנה בריש פרק כל הגט שאינם לשמה אין פוסלים חוץ מהפסול האחרון. אלמא גט בטל אינו פוסל בכהונה. ועל מה שכתב הרמב"ם בהמשך ההלכה: "חוץ מן המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מגורשת ממני ואין את מותרת לכל אדם שאף על פי שאין זה גט הרי זו פסולה לכהונה מדבריהן", הקשה המגיד משנה שבגמרא (גיטין דף פב ע"א) מוכח שהפסול הוא מן התורה. שהרי על המשנה שם: "המגרש

הרמב"ם עם דברי הגמרא יש צורך לברר נקודה חשובה בדברי הרמב"ם. בלשונו שהבאנו לעיל, הדגיש הרמב"ם "כל מקום שאמרנו בחיבור זה שהגט בטל או אינו גט או אינה מגורשת הרי זה גט בטל מן התורה ועדיין היא אשת איש גמורה ואם נשאת תצא והולד ממזר ואם היה בעלה כהן לא נאסרה עליו משום גרושה, חוץ מן המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מגורשת ממני ואין את מותרת לכל אדם שאף על פי שאין זה גט הרי זה פסולה לכהונה מדבריהן...". הרי ברור שהיוצא מן הכלל היחידי שבו יש פסול לכהונא מצד ריח הגט הוא מה שהזכיר הרמב"ם, באומר הרי את מגורשת ממני ואין את מותרת לכל אדם. אבל בבית שמואל (סימן ק"ג ס"ק ה') על לשון המחבר (בסעיף ג') שהביא את דברי הרמב"ם הנ"ל, כתב:

חוץ מהמגרש וכו' וה"ה אם אמר חוץ לפלוני ואם התנה תנאי שעומדת בתנאי כל ימי חייה אין פוסל לכהונה כמ"ש בסי' קמ"ו ולרמב"ם משמע דהא דאסורה לכהן כשאמר הרי את מגורשת ממני אינה אסורה אלא מדרבנן כי הדרוש שדרשו בש"ס מקרא אשה גרושה מאישה אינו אלא אסמכתא ומשמע אפילו אם מגרש לכל אדם חוץ לפלוני נמי אין פוסל אלא מדרבנן מדלא כתב הרמב"ם אין בתנאי חוץ דפוסל מדאורייתא אלא ודאי דנכלל הכל בדין אחד ולשניהם דין אחד ואין פוסל אלא מדרבנן.

ולפי דברי הבית שמואל בדעת הרמב"ם, גם באומר הרי את מגורשת לכל אדם חוץ מפלוני יש כאן ריח הגט ופסולה לכהונה מדבריהם. והדבר תמוה, שהרי בפירוש כתב הרמב"ם (הלכות גירושין פרק ח' הלכה ה') שגט כזה "אינו גט":

והנה, דברי המגיד משנה צריכים עיון: דאם ברור שלרבי אליעזר פסול זה של גרושה מאישה הוא מדאורייתא, מהיכא תיתי לומר שחכמים חולקים עליו בעניין זה. הרי חכמים חולקים רק על מה שלומד רבי אליעזר מזה שמגרש אשתו חוץ מפלוני הגט כשר, וסבירא להו דאין מכאן ראיה משום דאיסור כהונה שאני. אבל מאחר שגם חכמים מקבלים דרשה זו, מהיכי תיתי לומר דס"ל שזו רק אסמכתא? ועיין במגיד משנה שבסוף דבריו כתב שזה דוחק "וקושיה זו צריכה לי תלמודו לדעת רבינו"².

בתשובות שאגת אריה החדשות (סימן ב') נדחק הרבה לישב את הרמב"ם וללמד זכות שלא יהיו דבריו להדיא נגד הש"ס. ושם רצה לומר שכוונת הרמב"ם במה שכתב "שפוסל בכהונה מדבריהם", שכיון שלא נתבאר בקרא בהדיא, דסתם גרושה היא גרושה גמורה אלא שחכמים למדו מרבויה דאשה גרושה מאישה לריח הגט פוסל לכהונה, וכל כהאי גוונא אף על פי שהוא אתי מריבויה דקרא או שהוא נלמד באחד מן המדות שהתורה נדרשת בהן, אף דדינו כמפורש בהדיא בקרא לכל דבר, דרך הרמב"ם שאינו קורא אותם דברי תורה אלא דברי סופרים. וכתב שאין טעם לחלק בין היכא שכתבו מדברי סופרים להיכא שכתבו מדבריהם דהא וודאי דא ודא אחת היא.³

והנה, קודם שננסה למצוא דרך לישב את דברי

2 ועיין ערוך השלחן (סימן ק"נ סעיף ב').

3 יש להביא ראיה שגם "מדבריהם" יתכן להיות מן התורה, מרמב"ם הלכות אבל (פרק ב' הלכה א') "ומדבריהם שיתאבל האיש על אשתו הנשואה", אף שזה מן התורה נקט לשון "דבריהם". עיין שם בכסף משנה.

מצד ריח הגט, והדבר תלוי בהבנת הסוגיה לפי הרמב"ם כפי שיתבאר.

אלא שלכאורה יש הוכחה מפורשת מן הגמרא שגם באומר הרי את מותרת לכל אדם אלא לפלוני, אף על פי שאינו גט לרבנן נפסלת לכהונה מדין ריח הגט. דהנה על המשנה בריש המגרש (גיטין דף פב ע"א): "המגרש את אשתו, ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם אלא לפלוני רבי אליעזר מתיר, וחכמים אוסרים. כיצד יעשה? יטלנו הימנה, ויחזור ויתננו לה ויאמר לה הרי את מותרת לכל אדם", אומרת הגמרא (גיטין דף פד ע"ב):

כיצד יעשה? יטלנו הימנה וכו'. מאן תנא? אמר חזקיה, ר"ש בן אלעזר היא; דתניא, ר"ש בן אלעזר אומר: עד שיטלנו הימנה, ויחזור ויתננו לה ויאמר לה הי גיטך. ר' יוחנן אמר: אפילו תימא רבי, דילכון אמר: שאני הכא, הואיל וקנאתו ליפסל בו לכהונה.

כלומר, גם אליבא דרבי שלגבי מי שנתן גט ואמר לה כנסי שטר חוב זה, סובר רבי שדי שיאמר לה הי גיטך ואינו צריך ליטלו הימנה ולחזור ולתת, כאן מודה שצריך לחזור ולתת משום שקנאתו ליפסל לכהונה. ואם כן הרי זו גמרא מפורשת שגם באומר חוץ מפלוני שאסורה לכהונה, וכדברי הבית שמואל.

ונראה לומר שהרמב"ם העדיף בסוגיה זו את הירושלמי, והביאו גם הרשב"א כאן,

וז"ל הרשב"א:

דא"כ דמחמת שנפסלה בו לכהונה חשבינן ליה דקנאתו כי הדר שקיל ליה מינה היאך היא מתגרשת בו דגט זה כבר חל מקצתו וגרש ליפסל בו לכהונה וכיון שקנאתו היא הורע כחו והיאך חוזר הוא ומגרש בו והא אין אשה מתגרשת שני פעמים בגט אחד.

המגרש את אשתו והתנה עליה בין בכתב אחר התורף בין על פה אחר התורף ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם חוץ מאיש פלוני או אלא לאיש פלוני ונתן לה הגט על תנאי זה... ואם היה אותו האיש יש לו בה קידושין אע"פ שהוא מחייבי לאוין ואע"פ שהוא קטן אינו גט, שהרי שייר בגט ואין זה כריתות...

והרי הרמב"ם כלל: "כל מקום שאמרנו בחבור זה הגט בטל או אינו גט אינה מגורשת הרי זה גט בטל מן התורה ועדיין היא אשת איש גמורה ואם נשאת תצא והולד ממזר ואם היה בעלה כהן לא נאסרה עליו משום גרושה", ואיך ניתן לומר שבגט שאומר בו חוץ מפלוני שפוסל לכהונה?

אכן בבית מאיר שם הקשה על הבית שמואל קושיה זו והוסיף, שהסברא תמוהה, שבתנאי שעומדת בו כל חייה אינו פסולה לכהונה, ובתנאי של חוץ מפלוני אסורה לכהונה, והרי שניהם מטעם אחד דלא חשיב כריתות. לכן כתב הבית מאיר: "לכן לע"ד הברור שזה ליתא אלא שהרמב"ם סמך להוציא מן הכלל הזה בק"ו כל הפסולים הנזכרים מטעם אין זה כריתות שפוסלים". שהרי אם באומר הרי את מגורשת ממני ואין את מותרת לכל אדם היא פסולה לכהונה, קל וחומר בפסולים אחרים שמשיר בגט פחות כגון שאומר חוץ מפלוני. אלא שדברי הבית מאיר הם נגד פשוט הרמב"ם, שמלשוננו משמע שיש רק יוצא מן הכלל אחד שפסול לכהונה. ומה שכתב הבית מאיר קל וחומר שפוסל, וכוונתו שודאי יותר מסתבר לפסול גט שלא התיר לשום אדם מאשר גט שהתיר לכל אדם חוץ מאחד, ואם הראשון פוסל לכהונה כל שכן השני, עם זאת לענ"ד אין הכרח מטעם זה שהגט יפסול אותה מדבריהם

מותרת לכל אדם אלא לפלוני, שממנה מוכח שהפסול הוא מן התורה. שהרי אומרת הגמרא (שם ע"ב והובא לעיל) "ורבי יוחנן אמר טעמא דר"א מהכא ואשה גרושה מאישה לא יקחו אפילו לא נתגרשה אלא מאישה נפסלה מן הכהונה אלמא הוי גיטא ורבנן איסור כהונה שאני". כאמור קשה סוגיה זו על הרמב"ם, שאם הפסול אינו מן התורה, איך לומד רבי אליעזר מהפסול שמותרת לכל אדם, וכן למה רבנן אומרים איסור כהונה שאני, הרי היו צריכים לומר שאין זה מן התורה. אך נראה שיש להסביר את הסוגיה באופן אחר.

יש להקדים שנראה לומר בשיטת הרמב"ם שלמד בסוגיה שלשיטת רבי אליעזר כשהיא גרושה רק מאישה שלא התירה לכל העולם, לא רק שנאסרה לכהונה אלא שהגט מועיל גם לגבי יבום ואם מת אינה מתייבמת. וכן כתב הפני יהושע בדעת רש"י שהגט הוא גט גמור, ושלא כדעת התוספות שכתבו שגם לרבי אליעזר פשיטא שלא הוי גיטא אם מת מותרת להתייבם והגט חל רק לעניין פסול כהונה. וכן דעת התוספות רא"ש שלרבי אליעזר היא גרושה גמורה וז"ל (גיטין דף פב ע"ב): "אפי' לא נתגרשה אלא מאישה וכו' למאן דיליף ר' אליעזר מאיסור כהונה אלמא מיקרייא גרושה אפי' לא נתגרשה אלא מאישה אם מת אינה מתייבמת דמקריא גרושת אחיו".

ונראה בדעת הרמב"ם שכל איסורי כהונה תלויים במה שהאשה נאסרת על הכהן משום פגימה. לגבי פסול זונה הדבר מפורש ברמב"ם הלכות איסורי ביאה (פרק י"ח הלכה ה'): "...ואין הדבר תלוי אלא בפגימה ומפי השמועה למדו שאינה פגומה אלא מאדם האסור לה או מחלל כמו שאמרנו", ומסתבר

ובסיום כתב הרשב"א: "מיהו בירושלמי עלה דהא דרבי יעקב בא אחא בשם רבי ינאי, אפילו ריח פסול אין בה" (ירושלמי פרק המגרש הלכה א'). והטעם שהרמב"ם העדיף את הירושלמי הוא בעקבות קושית הרשב"א, דממה נפשך, שהרי אם זה מן התורה הרי כבר חל מקצתו ואיך חוזר ומגרש בו, ואם כדעת הרמב"ם שפסול ריח הגט הוא מדרבנן, אי אפשר להבין בכלל את סברת קנאתו ליפסול בו שהרי לא קנאתו בכלל. ולכן הרמב"ם העדיף את הירושלמי שבכגון שאומר חוץ מפלוני אפילו ריח הגט אין בו. ועיין ישועות יעקב (סימן ק"נ ס"ק א') דנוטה לומר שהרמב"ם ס"ל כירושלמי. לאחר שהביא את הירושלמי שבחוץ מפלוני אין בו ריח פסול, והקשה שהרי בגמרא שלנו מבואר שאפילו באומר הרי את מגורשת ממני ואי את מותרת לכל אדם פסולה לכהונה, ואם כן כל שכן באומר חוץ לפלוני, כתב: "ולשיטת הרמב"ם ז"ל דאינו רק מילתא דרבנן א"ש, דבזה ראו חכמים לומר כן דאין בזה חשש שלא יאמרו גט מעליא, הוא משא"כ בחוץ לפלוני. וכ"כ הרב המפרש בעל קרבן עדה".

על כן נלענ"ד לומר בהיסוס רב, שלא כבית שמואל ושלא כבית מאיר, אלא שמה שכתב הרמב"ם שבגט בטל לא נאסרה לכהן, "חוץ מן המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מגורשת ממני ואין את מותרת לכל אדם שאף על פי שאין זה גט הרי זה פסולה לכהונה מדבריהן", דברי הרמב"ם הם כפשוטם ויש רק יוצא מן הכלל אחד, והוא כשאומר הרי את מגורשת ממני ואסורה לכל אדם. ומעתה יש לחזור להסבר הסוגיה (גיטין דף פב ע"א) בעניין מחלוקת רבי אליעזר ורבנן, שרבי אליעזר מתיר במגרש אשתו ואמר לה הרי את

שגם גרושה אסורה לכהן משום הפגימה, ולכן התורה נתנה טעם לכולם "כי קדוש הוא לאלוקיו". ולכן יש לברר מה היסוד הפוגם בגרושה שהוא גורם את האיסור לכהן. ונראה שכפי שבקידושין ניתן לדבר על שני דברים שנוצרים ממהות הקידושין: א. דאסר לה אכולי עלמא כהקדש. ב. שהיא מקודשת לי, היינו בשבילי וכמ"ש התוספות בקידושין (ב' ע"ב ד"ה דאסר): "ופשטא דמילתא מקודשת לי מיוחדת לי ומזומנת לי", יש לומר שגם בגירושין יש שני גורמים: א. שהבעל מגרש אותה, היינו מעשה הגירושין שהוא מגרשה ממנו, ב. מה שהוא מתיר אותה לכל העולם. והנה, ברור שמה שאוסר אותה לכהונה אינו מה שהיתה נשואה שהרי גם אלמנה היתה אסורה ולאחר שהותרה לא נאסרת לכהונה. ויש להוסיף עוד שנראה מסתבר שההיתר לכל אדם אינו נובע מהפקעת האישות ואלו שני עניינים, שהרי בקידושין (דף יג ע"ב) אומרת הגמרא שלא סגי בסברא להתיר אשה במיתת הבעל אלא צריך לימוד לכך. וכן נראה ממה שבנוסח הגט צריך להיות כתוב "והרי את מותרת לכל אדם" כמ"ש בשו"ע (אה"ע סימן קכ"ו סעיף מא) ובט"ז שם (ס"ק לא) כתב שאם לא כתב הרי את מותרת הגט פסול אפילו בדיעבד. ואם כן הגירושין בנויים משני עניינים, גם הגירושין ממנו וגם ההיתר לכל אדם, ואינה ניתנת על ידי הפקעת האישות בלבד. ולכן לגבי איסור לכהונה יש לדון על שני מרכיבים אפשריים שאוסרים אותה לכהן, האם מה שהיא גרושה ממנו גורם לפגם של גרושה שאוסרה לכהן, או שהדבר שאוסר אותה לכהן הוא העובדה שאינה מותרת מאיליה אלא שהבעל עצמו מתיר אותה לכל העולם.⁴

ולכן יש לומר שאת זה רמזה התורה במה שנאמר "ואשה גרושה מאישה לא יקחו", שהאיסור לכהונה נובע מחמת הגירושין מאישה ולא מצד ההיתר לכל העולם. כלומר, מה שקובע את שם פגם הגרושה שאוסר אותה לכהן הוא חלק הגירושין שבו הוא מגרשה ממנו. רבי אליעזר ורבנן נחלקו, האם מכך שהתורה הדגישה את סיבת ופגם הגרושה לכהן, ניתן ללמוד הלכה למעשה או לא. רבי אליעזר אומר שמכך שהתורה נתנה את סיבת האיסור, ממילא אנו מוכרחים לומר שיש מצב של אשה שבפועל גרושה רק מאישה ואסורה לכהונה. אבל לרבנן, מה שהתורה נתנה את טעם האיסור, אין זה מחייב ללמוד מכך הלכה למעשה. וכדי להסביר את הדברים יש להוסיף דברים בהבנת עניין אסמכתא. בשל"ה (סוף עניין תורה שבעל פה כלל רבנן) כתב בביאור עניין אסמכתא:

קבלתי שם פירוש מחודש, דהכוונה הוא שהדין הזה שחדשו הרבנן הוא משום שהתבוננו סברא אחת הנרמזת בתורה, ומכאן סברא זו חדשו את הדין. כהא דאיתא בפרק כל הבשר דף ק"ו, מים ראשונים מצוה, רבא אמר, מצוה לשמוע דברי רבי אלעזר בן ערך, דכתיב, כל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים, אמר רבי אלעזר בן ערך, מכאן סמכו לנטילת ידים מן התורה. אלא התורה הזכירה ידים שהם יותר מאבראי מהפנים, משום שהפנים נח, אבל הידים עסקניות הן ותמיד הם מתפשטות חוצה. וכשהתבוננו החכמים מכאן התורה שהידים מוחזקות להיותן עסקניות, על כן תקנו נטילת ידים משום סרך תרומה מאחר שהם עסקניות. נמצא דין נטילת ידים היא מדרבנן, אבל טעם גזירתם

היתה בשביל עסקניות, שהבינו מן התורה שהתורה מחזקת לידים עסקניות, נמצא סברת התורה הביאה את החכמים לדבר זה, וזהו ענין מדרבנן וקרא אסמכתא.

ומקור הדברים בבאר הגולה למהר"ל (באר א'). לכן יש לומר שאף שלדעת רבי

אליעזר מדין תורה אם נתגרשה רק מאישה הגרושין חלים מדאורייתא לגבי איסור כהונה, חכמים חולקים וסוברים שייתכן שהתורה נתנה את טעם הדבר, אבל זה אינו נפקא מינה לדאורייתא, וזה יכול רק לשמש אסמכתא לדברים שהם מדרבנן. וסוברים חכמים שמכאן אמרו חכמים שריח הגט פוסל מן הכהונה. ולכן ייתכן שמחלוקת רבי אליעזר וחכמים היא האם מהטעם שנאמר בתורה ש"גרשה מאשה" פוסל אותה, יש ללמוד דין דאורייתא, או שייתכן שיש טעם בתורה, אבל מה שניתן ללמוד ממנו למעשה הוא רק בגדר אסמכתא וכמ"ש השל"ה. ומה שחכמים אומרים "איסור כהונה שאני", לרמב"ם אין פירושו משום שריבה בהם הכתוב מצוות יתרות כפי שפרש רש"י, אלא שאני איסור כהונה שכדי לפסול לכהונה די בעניין אחד ממעשה הגירושין, אף שכדי להתירה לעלמא צריך גם גרושה מאישה וגם שיתירנה לכל העולם.

ועל פי זה מובנים דברי הרמב"ם שפוסק כחכמים ולא כרבי אליעזר, ומביא את הדרשה "ואשה גרושה מאישה ואמרו חכמים אפילו לא נתגרשה אלא מאישה ולא הותרה לכל נאסרה לכהונה", ובכל זאת כתב שזה ריח הגט שפוסל בכהונה מדבריהם. שהרי לפי ביאורנו בסוגיה, אכן הפסול הוא מן התורה לדעת רבי אליעזר, ובזה גופא חלקו עליו חכמים. ומאידך לפי הבנה זו ברמב"ם שהפסול

הוא דרבנן, ניתן לפרש ברמב"ם שריח הגט פוסל רק בנותן גט ואומר הרי את מגורשת ממני ואין את מותרת לכל אדם, ולא בנותן גט ואומר חוץ מפלוני, משום שחז"ל רצו להדגיש שהטעם הפוסל גרושה לכהונה הוא אכן מה שמגורשת ממנו ולא מה שהוא התירה לכל.⁵

5 ויש להוסיף גם את דברי הישועות יעקב לעיל, שחז"ל גזרו על ריח הגט רק באופן שאין חשש שיאמרו שהוא גט מעליא, דהיינו באומר הרי את מגורשת ממני ואי את מותרת לכל אדם. אבל באומר חוץ מפלוני לא גזרו על ריח הגט כדי שלא יאמר שהגט מועיל.